

התפתחות הספריות הצבוריות בבלגיה

כדי להבין את מצבן של הספריות הציבוריות בבלגיה יש לקחת בחשבון גורמים אחדים: 1. אפיה הדו-לשוני של הארץ; 5 מיליון תושבים בחלקה הצפוני מדברים פלמית, בשעה שהצרפתית היא שפת דיבורם של 3 מיליון וחצי איש בדרום בלגיה. — 2. חיכוכים פוליטיים ומחלוקת דתית חריפה. — 3. המבנה הכלכלי של המדינה: הדרום הנהו תעשייתי, הצפון ברובו חקלאי. רק בעשרות השנים האחרונות עלה ערכו של מחוז לימבורג הפלמי בתורת גורם כלכלי.

כל אלה מעידים על שניות עמוקה, אשר הפריעה את התפתחות הספריות הצבוריות בבלגיה. שניות זו לא רק מסמנת הלכירוח שונים ואמונות מנוגדות, אלא בראש ובראשונה מביאה לידי פיזור המאמצים ולשימוש בלתי-יעיל באותם האמצעים המעטים הנמצאים בעין. מסיבה זו — פרט ליוצא-מן-הכלל אחד — אי אפשר היה ליצור ספריות ציבוריות הראויות לשמן, אף כי מוסדות מספר נושאים כרגיל שם זה.

במאה ה-19 הכירו הבלגים, כמו כל בני המערב, בזכותו של כל אדם להתפתחות רוחנית. הכרה זו הביאה במישרין ליסוד בתי-ספר וספריות ציבוריות, אבל בכל מקום אשר שם התקדמה ההשכלה בהדרגה והיתה זקוקה לתמיכה ציבורית נשאר ארגון הספריות ענין שני במעלה. יתר על כן: הספריות העממיות הקיימות אז, לא היה מתפקידן אלא לספק חומר קריאה בעל רמה נמוכה למדי. כתוצאה מהנחה בולטת מצד חוגי השלטון היו יסודן של הספריות והחזקתן תלויים במידה גדלה והולכת ביוזמה פרטית.

מובן מאליו שההבדלים המעמדיים הביאו לידי פילוג חריף בקרב הספריות הציבוריות; למשל בשנת 1838 היתה בגנט תכנית לבנות "ספריה נבחרת" (בשביל המעמד הבורגני) ו"ספריה עממית" (בשביל הפועלים). נוסף לכך היתה קיימת סכנה שהספריות תחשבנה למוסדות פילנטרופיים. מרבית הספריות העממיות הפכה במידה גדלה והולכת למכשיר בידי בעלי שררה, הנתון להשפעת מפלגות שונות. במידה מסוימת קיים מצב זה עד היום ומתוך כך מסתבר מדוע בישובים מסוימים, בעלי אוכלוסיה קטנה יש שלוש או ארבע ספריות עממיות.

השניות שבשפה ובאידיאולוגיה וההתחרות הבאה בעקבותיה עוד הוסיפו על התוהו ובהו. במחצית השניה של המאה ה-19 נוצרו שלשה ארגונים שאחת ממטרותיהם היתה יסוד ספריות עממיות וספריות נודדות. ה"ליגה להשכלה" (1864), שפעלה בחלק המדינה הדובר צרפתית, היתה מקבילה ל"קרן וילם" (1851) ו"קרן דויד" (1875) שבפלמנד. בקרב שני הארגונים הנזכרים לאחרונה שרר פירוד אידיאולוגי, בהיות קרן וילם בעיקרה ליברלית וקרן דויד קתולית בהשקפתה. דבר זה הביא לידי פולמוס חריף שהפך בסוף המאה שעברה למלחמה קשה על דמות בית-הספר.

פעולתן הציבורית והחינוכית של הספריות סבלה כמובן מפולמוס זה. ואם לא נלכדה התנועה למען הספריות הציבוריות במלחמת הדעות, הרי התמיכה הכספית הבלתי מספקת עמדה לה לשטן. זה היה איפוא המצב בבלגיה על סף

המאה החדשה, בשעה שבארצות אחרות חוקקו חוקי-ספריות מתקדמים שהבלגים מיחלים להם עד היום הזה.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נאלצו הספריות, שלא היו מצוידות די צרכן, לעמוד בפני דרישה עממית לחומר קריאה שלא היה לה תקדים, בקשר לכך יש להזכיר לטובה את הועד למען קריאה עממית, שעמד בפרץ בייסדו 950 ספריות נודדות.

המאמצים למען השיקום הלאומי בתקופה שלאחר המלחמה הביאו לידי הגשמת שאיפות חברתיות כגון יום עבודה של 8 שעות וחינוך חובה עד גיל 14. במסגרת מאמצים אלה למען הקידמה נתקבל בשנת 1921 חוק הספריות. חוק זה קובע 3 מינים של ספריות ציבוריות היכולות להיות מוכרות על ידי המדינה.

1. ספריות מאורגנות ומנהלות על ידי הרשויות המקומיות.

2. ספריות שהועברו לרשות הצבור.

3. ספריות בלתי-תלויות, המיוסדות ומנהלות על ידי אנשים פרטיים.

הרשויות רשאיות לייסד או לקחת תחת חסותן ספריה אחת או אחדות בהתאם לצרכיהן וחובה על כל קהילה להוציא 1.50 פרנק לגולגולת לניהול, החזקה ופיתוח הספריה.

הספריות הציבוריות האלה זכאיות לקבל עזרה וסעד מן המדינה, אם ממלאות

הן את התנאים הבאים:

1. שוכנות במקום מתאים. 2. הן בעלות מינימום ידוע של ספרים וקוראים.

3. נענות לכל דורש. 4. אינן מטילות אלא תשלום מועט עבור הספרים המושאלים הביחה. 5. החלפת ספרים מתקיימת בהן פעם בשבוע בישובים שמספר תושביהם פחות מ-3000, פעמיים בשבוע בערים בנות 3000—20.000 נפש, שלוש פעמים בערים הגדולות. 6. עומדות תחת פיקוח הממשלה. 7. מתנהלות על ידי ספרנים מוסמכים בעלי אזרחות בלגית.

בכל שנה מתארגנים מטעם המדינה קורסים של 30—40 שעה כדי להכין את המועמדים לבחינה בספרנות. משכורתו השנתית של ספרן היא 1.500 פרנק בלגיים (33 דולר) בעד החלפת ספרים פעם בשבוע, 3.000 פרנק (66 דולר) בעד פעמיים, 4.500 פרנק (99 דולר) בעד שלוש פעמים.

הממשלה תומכת בספריות ציבוריות מוכרות בדרך מתן ספרים וכתבי-עת וגם על ידי סיוע כספי. למשל בשנת 1947 הוצא על הספריות המוכרות סכום של 5.397.560 פרנקים (כ-120.000 דולר), הכולל גם את משכורות הספרנים.

ההזדמנות להתחיל בפוליטיקה ספרנית חדשה לפי החוק הנ"ל לא נוצלה די צרכה. יוזמי החוק לא התחשבו בהתפתחות הספרנות בחוץ-לארץ וגם עשו שגיאה ארגונית שלא ביטלו את הטיפוס של הספריה העממית מהמאה ה-19. הדבר היחידי שהושאל מחוץ לארץ היה השם: הספריה העממית הפכה לספריה ציבורית, אולם איש לא הבין שהכוונה הטובה שהשם רומז עליה לא תוכל לשמש פיצוי למגרעות היסודיות של השיטה.

ואולם הושגה לפחות תוצאה חיובית אחת, והיא: המדינה הכירה במציאותו של הספרן לצערנו עובדה זו לא מילאה את החסר בחוק. ראשית כל קבע החוק מינימום תקציבי למטה מצרכי ספריה בעלת כושר פעולה, מינימום שאין אפשרות

לשום ספריה ציבורית לרכוש באמצעותו את הספרים ההכרחיים ביותר. מחברי החוק לא לקחו בחשבון את התפקידים השונים של הספריות השונות: למשל ספריה ציבורית בעיר בת 150.000 תושבים כמו ליאז' קבלה תמיכה שזה בערך לזו של ספריה בישוב בן 5000 גפש. נוסף לכך היתה למחוקקים דעה כוזבת שלפיה עלולים חילוקי-דעות פוליטיים ואידיאולוגיים להוסיף חיוניות יתר לתרבות הכללית. משגה רציני אחר היה בזה שניתן לישובים השונים להחליט על דעת עצמם אם יש ברצונם ליסד או לקחת תחת חסותם ספריות עממיות. זכות זו לא עוררה בשלטונות המקומיים רגש אחריות כלפי הספריה הציבורית. ולבסוף הוסיפה הספריה הציבורית. אפילו לפי החוק החדש להיחשב למוסד פילנטרופי בעיקרו.

וכך מוסיף מצב הספריות בבליגיה להיות פגום. חוגים מסוימים עבדו ללא ספק בחריצות, החל משנת 1921, למען ייסוד ספריות ציבוריות ראויות לשמן, שהן אמצעי חיוני להפצת התרבות. בין אלה ראויים לציון: אגודת הספרנים הפלמית, אגודת הספריות הקתוליות, המרכז החינוכי של הפועלים.

גם ספרנים מספר — ביחוד אלה שביקרו בחוץ-לארץ והמעטים הבקיאים במדע הספרנות והמכירים את התפתחות הספריות בארצות אחרות — הבינו את הצורך בשינוי-ערכין. ההוכחות המשכנעות של קומץ ספרנים בעלי דעות מתקדמות וגם לקח הנסיונות המעשיים השפיעו השפעה חיובית. אולם ההכרה להלכה לא הביאה עדיין למלוא התוצאות המעשיות הרצויות והסיבות העיקריות לכך הן:

1. אדישותם של השלטונות.

2. ספרני הספריות המדעיות לא הושיטו את העזרה הדרושה.
3. פקידי הממשלה אינם בקיאים במצבן וארגונן של הספריות הציבוריות בחוץ לארץ (מתוך כך מסתבר מדוע למשל חושבים כעת על יסוד ספריות גודדות מחוזיות בטרם נוסדו שם ספריות מרכזיות).
4. מפלגות פוליטיות שונות ובאיי-כוחן המקומיים עושים כל מה שביכולתם כדי שהספריה תישאר מכשיר בידם.

הבה נסכם את המצב כפי שהנהו כיום. יש לזקוף לצד זכות את הדברים הבאים:

1. עובדה היא שקיימות 2500 ספריות המכונות בשם ציבוריות.
2. בערים אחדות קיימות ספריות מספר שהן ציבוריות במלוא מובן המלה.
- למשל ספריות אנטוורפן (העתיקות והחשובות ביותר), ליאז', גנט, אוסטנדה, מלין, גמור, ועוד.
3. תוצאות חיוביות הושגו במחוזות אחדים, כגון באיזורי תעשייה של ליאז' והיגו, המטפחים ספריות גודדות, ובאנטוורפן ולאחרונה גם בלימבורג, שם מכוונים המאמצים בעיקר לטיפוח הספריות המרכזיות והשלמת אספיהן המקצועיים.
4. באנטוורפן נוסדה ספריית מלחים Stella marins ובאוסטנדה — ספריית דייגים.
5. קיימים 5 בתי-ספר לספרנות, בהם משהלמים ספרני הספריות הציבוריות העתידות. שנים באנטוורפן (אחד מהם קתולי), שנים בברוסל ואחד בליאז'.

מאיך גיסא יש לציין את המגרעות הבאות:

עובדה היא שבעיות הספריות קשורות קשר פנימי בצרכי ההשכלה בכללה:

אולם מומחים¹ במקצועות מיוחדים אינם יכולים למצוא ברוב הספריות אפילו את הספרים ההכרחיים להשתלמותם הנוספת במקצועם. גם תלמידי בתי-הספר הטכניים והתיכוניים מוצאים שהספריות אינן מספקות את דרישותיהם בתור מרכזי למוד. 2. הספריות אינן מסוגלות למלא את תפקידיהן החברתיים והחינוכיים; הן נלחמות על קיומן ודבר זה אינו מאפשר להן להגדיל את אוסף הספרים שבגזיהן. 3. קיימת אי-התאמה בחלוקת הספריות ברחבי המדינה. למשל בברוסל בעלת אוכלוסיה של 187.576 נפש (לפי המפקד משנת 1946) אין ספריה ציבורית הראויה לשמה.

4. חזירת השפעות פוליטיות מביאה נזק לספריות.

5. חסרים אולמי קריאה מצוידים בכתבי-עת וספרי שימוש.

6. אין בנינים מתאימים לאחסנת הספרים, אף כי כבר בשנת 1941 הושלמו

התכניות לבניית שלושה בנינים כאלה לפחות.

7. יש צורך ביחסים הדדיים ולו גם רופפים ביותר בין הספריות לבין עצמן

ובין ומוסדות מדע.

בסיכום הדברים: למה אפשר לצפות בעתיד הקרוב?

המשימה הראשונה היא לארגן (נוסף על הספריות העממיות) ספריות ציבוריות הראויות לשמן בכל הערים והישובים — ספריה אחת לכל ישוב — כדי שישמשו יסוד לרשת ספריות ציבוריות בעתיד. יש ללמוד לקח מן הארצות האחרות: מה שהושג על ידי מדינות קטנות כהולנד ודנמרק ודאי ניתן להיעשות גם בבלגיה. החל משנת 1945 מעיינים בהצעת חוק שלפיו תיוסדנה כ־80 ספריות ציבוריות לפי דוגמת אנגליה ואמריקה. חקיקת חוק כזה פירושה הקמת בניני ספריות ואולמי קריאה מצוידים בכתבי-עת ושפע ספרי שימוש, ייסוד ספריות לילדים וחזרי קריאה עבורם, הוצאת הספריות מתחום הפוליטיקה ותכניה, מתן אפשרות להרחבת השאלת הספרים מחוץ לספריה, פיתוח ספרות לאומית במקצוע הספרנות, והעלאת תפקידו של ספרן ציבורי לדרגת גורם חדש בחיי התרבות. לכתושגנה המטרות הראשונות האלה יהיה צורך ליסד ספריות מחוזיות לשירות ישובים שבהם חסרות ספריות ממין זה, וליסד ספריה נודדת באיזורים פחות מאוכלסים. לבסוף יש ליסד ספריה לאומית מרכזית.

ולאחרונה לו אפשר היה להגיע לאותם יחסי-גומלין בין ספריות ציבוריות וספריות מדעיות ומקצועיות, המבטיחים את השימוש המכסימלי באלה האחרונות. היינו מגיעים למצב אידיאלי שבו כל ספר עומד לרשותו של כל קורא. ורק אז תמלא הספריה הציבורית את תפקידה בחיים החברתיים והרוחניים של העם ואף תתרום את תרומתה לטובת ההבנה הבין-לאומית.

(ליבורי קוארטלי)